

Johan Knutsson: *Folkliga möbler – tradition och egenart*. Nordiska museets Handlingar 128, Nordiska museets förlag, Stockholm 2001. 269 s., ill. English summary. ISBN 91-7108-478-9.

För ungefär ett år sedan kom den konstvetenskapliga avhandlingen *Folkliga möbler*. Den är skriven av Johan Knutsson som är intendent på Nordiska museet. Även om hans museala ansvarsområde är högreståndsmöbler visar han i avhandlingen upp stora kunskaper också när det gäller landsbygdens möbelproduktion i äldre tid. Boken är på många sätt ett pionjärbete, eftersom allmogekulturen sällan varit föremål för konstvetenskapliga undersökningar.

Konstvetenskapen har alltid varit en stadsföreteelse. Utövarna har i första hand varit verksamma vid universitet, högskolor och museer i större samhällen. De viktigaste institutionerna har alltid förlagts till de största städerna med stark koncentration i Stockholm. De flesta utställningarna äger rum i stadernas gallerier, det är här det erkända konstlivet har sitt centrum. Merparten av konsthistorikernas traditionella empiriska underlag hör alltså hemma i en urban kontext och har en påtaglig förankring i en borgerligt präglad samhällskultur.

Obekvämare har man känt sig inför landsbygdens konstnärliga produktion som man vanligen överlätit åt etnologer att forska om. Orsakerna till att man lämnat landsbygdskonsten därhän är många, men några exempel kan belysa läget. Landsbygdens konstnärliga produkter har ofta betraktats som derivativa, och därmed osjälvständiga, i förhållande till den borgerliga kulturens. Modernismens fokusering på nyskapande och originalitet har också lett till att man föraktat verk som seglivat tyckts reproducera föråldrade formvärldar på ett i borgerliga ögon sett idiosynkratiskt vis. På landsbygden har man också merendels ägnat bruksföremål sitt formskapande intresse och inte den ”rena” konsten, den som är till för sin egen skull. Inte heller det har fallit 1900-talets modernistiska konsthistoriker på läppen.

Att landsbygdens konstnärliga produkter dessutom sällan på ett enkelt vis gått att inordna i sedvanlig stilperiodisering har skapat ytterligare problem. Föremålen följer inte de prydliga mallar som ställts upp. Avvikelser från mönstren förekommer naturligtvis också inom högreståndskonsten, men där kan man ändå nyttja periodbenämningarna som ett grovsorteringsinstrument. Landsbygdssnickarna tycks på ett godtyckligt sätt ha tagit upp former än här, än där under historiens lopp, för

att sedan lika godtyckligt kombinera dem under lång tid och på skilda vis inom olika geografiska områden. Detta faktum har bildat utgångspunkt för Knutssons avhandling. I centrum står frågor om hur folkliga möbeltillverkare i äldre tid förhållit sig både till regional smak och till högreståndsförebilder. Renässans och barockperioderna bildar den kronologiska ramen. Författaren har genom en stilhistorisk analys velat visa hur man regionalt på ett mycket självständigt sätt förhållit sig både till nyheter och till den egna traditionen.

Själva stilfrågan är ägnad ett eget inledande kapitel där Knutsson konstaterar att man bara kan tala om tendenser i förhållande till de periodiserande stilbegrepp som annars använts inom konstvetenskapen. Han diskuterar därefter frågan om spridningen av förebilder från kontinentala centra till det svenska allmogesamhället. Lämpligt nog passar han i det sammanhanget på att rikta uppmärksamheten på det faktum att de högreståndsmöbeltyper som bar upp stilarna inte alltid hade några direkta motsvarigheter i bondens hem. Behoven i slott och koja, stad och land, var olika vilket fick konsekvenser för formvärlden. Att landsbygdens produktionsvillkor också var betydelsefulla står snart klart för läsaren, som handfast lotsas genom ett omfattande avsnitt om olika konstnärligt betydelsefulla tekniker.

Större delen av avhandlingen diskuterar dock regionala variationer i receptionen av renässans- och barockornamentik i möbeltillverkningen. En systematisk genomgång av olika geografiska områden och deras möbler i stilistiskt hänseende ger läsaren en god grund att stå på inför den fortsatta undersökningen. De stilanakronismer som tidigare författare i allmänhet uppfattat negativt och benämnt retardation vill Knutsson lyfta fram som positiva estetiska kvaliteter. Han argumenterar för att de i många fall är en följd av ett medvetet, aktivt val och inte en passiv konsekvens av bristande konstnärlig förmåga eller bakåsträvande tänkande. Det senare synsättet är välrepresenterat inom etnologins s.k. kulturfixeringsteori.

Inte minst viktigt är att Knutsson för en diskussion om normer som tar in både de som då gällde i den kulturella och sociala miljö som dessa snickare levde i, men också de som undermedvetet påverkat forskarnas senare ställningstaganden. Begrepp som modernitet och ståtlighet dissekeras och ställs mot varandra. Även på landsbygden fanns sociala förväntningar på statusmöblerna som utgick från den egna kulturen. Betydelsen av lokala förebilder, som kyrkoinredningar, lyfts fram.

Ovanstående referat återger naturligtvis inte avhand-

lingens fulla bredd, utan är mer tänkt som ett smakprov i hopp om att väcka nyfikenhet hos andra. Redan bokens omslag har stora utsikter att locka läsaren innanför pärnarna. Den som gör det upptäcker snart att Johan Knutsson har åstadkommit en innehållsrik och mycket läsvärd bok, som bidrar till att föra forskningen om landsbygdens konstnärliga produktion framåt inom konstvetenskapen.

Britt-Inger Johansson, Uppsala

Inga-Lisa Petersson: *Statens läsebok*. Litteratur Teater Film, Nya Serien 18. Lund University Press, Lund 1999. 213 s. Zusammenfassung. ISBN 91-7966-560-8.

Inga-Lisa Peterssons syfte är att klargöra vilka intressen som ledde fram till utgivningen av *Läsebok för folkskolan* 1868. Hon utgår ifrån att Carl Jonas Love Almqvists program *Om svenska uppfostringsväsendet* haft avgörande betydelse för bokprojektet. "Arvet från Almqvist" är krav på allmän uppfostran av hela folket både i fråga om kunskaper och andlig förkovran. Petersson vill se denna kontinuitet också i "bondeidealiserings", överförd från Almqvists författarskap till Artur Hazelius kommande insamlingsverksamhet. I avhandlingen definieras inte begreppet "folk" i tidssammanhanget och företeelser blir ibland stereotypa utan resonemang kring detta idékomplex. Det bör också sägas att hon använder "arv" och "påverkan" som hypotetiska begrepp. Till inspirationen från Almqvist räknas också fokusering på skandinavismen i utformningen av läseboken. Här har Petersson ett rikhaltigt material för att belysa gemensamma tankemönster, riktlinjer för samnordiska texturval och pedagogiska program för behandling av språk, historia, folkliv, landskap m.m.

1860-talet beskrivs med en sammanfattning av de stora politiska frågorna och med lösryckta notiser om förändringar. Det hade varit värdefullt att i stället få en samhällsbild med inriktning på reformer, sociala strukturer och tankeströmningar – som kontext till läsebokens tillkomst. Meningsfulla sammanhang framgår i stället i den engagerande redovisningen av tre redaktioners aspekter under tidsperioden. Hur *Läsebok för folkskolan* blev de många redaktörernas bok är ett fortlöpande tema i avhandlingen. Huvudredaktör var ecklesiastikministern Frans Ferdinand Carlson, tidigare professor i historia vid Uppsala universitet. Hans intentioner var framför allt en enhetlig ideologi. Detta

är viktigt i Peterssons noggranna redovisning av tillkomsthistorien. Hon lånar historieprofessorn Torkel Janssons definition "statens läsebok" för den medvetna styrningen att utbilda folket till medborgare. Med en detaljrik presentation av experter i de olika redaktionerna klargör hon olika aspekter på utformningen.

I Göteborg hade staden övertagit ansvaret för skolan. Pedagogerna i den redaktionsgrupp som bildades där utgick från borgerliga plikter att ge folkuppföstran för att bevara samhällets stabilitet. Ledande skolmän, präster och tidningsmän samverkade i engagemang för samhällsbevarande bildningsprogram. Petersson redogör för deltagarnas positioner, pedagogiska idéer och samhällssyn i förarbetet till läseboken och för den debatt om skolans inriktning som fördes i pressen. Med impulser från Danmark, Tyskland och Schweiz utvecklade redaktionsgruppen grundläggande synpunkter på nationell bildning inom ett bevarat klassamhälle.

Då pedagoger i Linköping förordnades inom redaktionsarbetet förstärktes de kyrkliga kraven på läsebokens innehåll. Redan från början hade fyra huvudområden fastställts: historia, geografi, naturkunskap och praktisk ekonomi, vilka tillsammans skulle ge insikter om fosterlandet. Men ur kyrklig synvinkel fanns motsättning mellan världslig och religiös historia och konflikt mellan Guds skapelse och naturvetenskapliga förklaringar. Den liberala pressen väckte debatt om den kyrkliga dominansen och efterlyste litteraturläsning med sikte på nationell och nordisk folkbildning. Petersson understryker också de förändrade relationerna till prästerskapet som blev en politisk följd av representationsreformen.

1866 blev Artur Hazelius ny läseboksredaktör. Hans vetenskapliga språkstudier hade övertygat honom om språkbildningens och litteraturläsningens betydelse för folkets breda lager. Petersson koncentrerar sin framställning kring Hazelius kontakter med tysk pedagogik, som bl.a. gav insikter i fostran via skönlitteratur. Tyska läseböcker gav förebilder till gruppering i motivkretsar och teman. Hazelius intentioner var alltså att skapa en läsebok som medel att stärka den nationella identiteten genom läsning.

Ecklesiastikminister F.F. Carlson ingrep själv i den slutliga redigeringen. Han föredrog ibland vetenskapliga texter då Hazelius föreslagit folklig litteratur och berättelser för barn, konstaterar Petersson. Hon presenterar den poesi i skandinavisk och svensk-nationell anda som infogats i bokens olika avdelningar och hon visar hur ideologi och pedagogiska syften genomgående styr texturvalet. Det stoff som Hazelius måste